

ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА, ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ЯК ОКРЕМОЇ ГАЛУЗІ ПРАВА. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ ПІДСТАВИ

План

1. Поняття кримінального права України як самостійної галузі права.
2. Система кримінального права України: Загальна та Особлива частини.
3. Завдання та принципи кримінального права України.
4. Поняття закону України про кримінальну відповідальність. Кримінально-правова норма.
5. Принципи чинності закону України про кримінальну відповідальність. Зворотна сила кримінального закону України.
6. Поняття кримінальної відповідальності. Кримінально-правові відносини: поняття та структура. Підстави кримінальної відповідальності.

1. *Кримінальне право як галузь права* – це сукупність юридичних норм, що встановлюють, які суспільно-небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями (далі – КП), і які покарання підлягають застосуванню до осіб, що їх вчинили.

Кримінальне право, будучи самостійною галуззю в системі права України і тісно взаємодіючи з іншими галузями, визначає коло діянь, що становлять суспільну небезпеку та у зв'язку з цим визнаються КП, закріплює перелік покарань, встановлює правила їх призначення, визначає підстави і умови звільнення від кримінальної відповідальності, а також застосування заходів кримінально-правового впливу, що не є покаранням.

Ознаки кримінального права:

- 1) загальнообов'язкова нормативність (норми кримінального права призначені на загальну дію та є загальнообов'язковими до виконання);
- 2) формальна визначеність (норми кримінального права приймаються лише вищими органами законодавчої влади та дістають своє закріплення у відповідних законах);
- 3) державна забезпеченість (за скоєння КП настає кримінальне покарання, що визначається судом від імені держави);
- 4) має свої предмет і метод (предмет – це відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням КП (кримінально-правові відносини), а метод – застосування покарання.

Основним (домінуючим) методом кримінального права є *імперативний метод*, за якого регулювання відповідних відносин здійснюється з використанням владних засад. Імперативний метод передбачає наявність юридично не рівних суб'єктів правовідношення, коли лише один з них наділений владними повноваженнями і визначає обов'язкові межі поведінки іншого суб'єкта, не даючи йому права вибору форми поведінки в певній ситуації. Однак кримінальному праву притаманний і *диспозитивний метод*. Проявами

диспозитивності є те, що Кримінальний кодекс України (далі – КК України) включає в себе норми, які дозволяють особі діяти певним чином (зокрема, реалізувати право на необхідну оборону, на крайню необхідність, виправданий ризик, на вчинення позитивних посткримінальних дій, з якими пов'язане кримінально-правове заохочення), передбачають варіанти реагування на вчинений КП з боку суду у вигляді звільнення від кримінальної відповідальності і від покарання та його відбування).

Кримінальне право як складова частина системи права України тісно пов'язане з іншими його галузями. Цей зв'язок полягає у тім, що кримінальне право виконує стосовно інших галузей права охоронну функцію і, тим самим, опосередковано бере участь у регулюванні тих суспільних відносин, що становлять предмет інших галузей.

Найтіснішим цей зв'язок є з конституційним, адміністративним, кримінальним процесуальним, кримінально-виконавчим, міжнародним правом.

2. Система кримінального права – це певним чином упорядковані кримінально-правові норми.

Кримінальне право України складається з юридичних норм Загальної та Особливої частин. Відповідно до цього побудована й структура КК України.

У Загальній частині відображаються загальні положення та основні інститути кримінального права, які є необхідними для всіх або переважної більшості положень Особливої частини.

Особлива частина містить кримінально-правові норми, що вказують, які конкретно суспільно-небезпечні діяння є КП і які заходи кримінального покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Загальна частина КК України складається із 17 розділів.

Особлива частина КК України складається з 20 розділів.

Норми Загальної та Особливої частин кримінального права перебувають у тісному, нерозривному зв'язку. Норми Особливої частини ґрунтуються на нормах Загальної. За допомогою норм Загальної частини розкривається дійсний зміст норм Особливої частини. А всі інститути Загальної частини мають у своїй основі узагальнення тих ознак, що властиві всім КП, передбаченим в Особливій частині.

3. Завданням кримінального права є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання КП (ч. 1 ст. 1 КК України).

Функції кримінального права – це явища, що продукуються кримінальним законом та суб'єктами його застосування і є формою їх вияву та реалізації.

Функції кримінального права:

а) охоронна, яка пов'язана з безпосередньою охороною тих об'єктів, посягання на які тягне кримінальну відповідальність;

б) регулятивна, яка проявляється у впливі на поведінку людей кримінально-правових приписів, конкретних заборон, що сформульовані в КК України;

в) виховна – проявляється у формуванні свідомої потреби людини дотримуватися законів;

г) попереджувальна (превентивна), в межах якої виділяють загальну превенцію – вона полягає в погрозі покаранням будь-кому з членів суспільства при вчиненні ним КП; та спеціальну превенцію – полягає в погрозі покаранням тим, хто вже вчиняв раніше КП.

Принципи кримінального права – це основоположні ідеї, які визначають зміст кримінального права в цілому і його окремих інститутів.

Принцип законності – виключно законами України визначаються діяння, які є КП та відповідальність за них. Згідно із ст. 3 КК України кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК України. Застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено.

Принцип ретроактивності кримінального закону – закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи

Принцип гуманізму – принцип, який відображає домінування у правовій системі природних прав та свобод людини; покарання та інші кримінально-правові заходи, що застосовуються до особи, не можуть мати своїм змістом завдання фізичних страждань чи приниження людської гідності.

Принцип невідворотності кримінальної відповідальності – кожна особа, яка вчинила КП, повинна понести кримінальну відповідальність.

Принцип відповідальності особи лише за наявності вини: особа вважається невинуватою у вчиненні КП і не може підлягати кримінальному покаранню, доки її вини не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду відповідно до закону. Кримінальне законодавство виключає об'єктивне ставлення у провину, тобто відповідальність за наслідки, що настали, без наявності вини.

Принцип економії кримінальної репресії: до кримінально караних діянь відносяться лише найбільш небезпечні.

Принцип індивідуального характеру кримінальної відповідальності означає, що ніякі інші особи (у тому числі її близькі та родичі) не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за діяння, які вони не вчинювали.

Принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності: кримінальна відповідальність і покарання повинні бути максимально конкретизовані та індивідуалізовані, виходячи з конкретних обставин справи з урахуванням особи винного.

Принцип здійснення правосуддя тільки судом – згідно зі ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, тобто ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні КП, а також підданий кримінальному покаранню інакше, як за вироком суду і відповідно до закону.

4. Закон про кримінальну відповідальність – це письмовий кодифікований нормативно-правовий акт, що приймається вищим законодавчим органом держави і містить правові норми, які встановлюють підстави і принципи кримінальної відповідальності, визначають, які суспільно-небезпечні діяння є КП, які покарання належить застосовувати до осіб, що їх вчинили.

КК України складається з низки норм, які систематично розміщені в межах Кодексу і діють з часу набрання ним чинності.

Ознаки закону про кримінальну відповідальність:

- він є нормативним вираженням і основним джерелом кримінального права;
- приймається тільки вищим законодавчим органом влади держави;
- має письмову та кодифіковану форму;
- його завданням є запобігання КП, тому він здійснює охоронну, регулятивну та виховну (превентивну) функцію.

Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права (ст. 3 КК України). Кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК України. Зміни до законодавства України про кримінальну відповідальність можуть вноситися виключно законами про внесення змін до КК України та/або до кримінального процесуального законодавства України, та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення.

Інші форми (джерела) кримінального права, – такі як інші закони, підзаконні акти, чинні міжнародні договори, судова практика, доктрина, – можуть лише допомогти у з'ясуванні тих або інших положень КК України. Іноді вони можуть вплинути на зміну відповідних положень КК України (наприклад, коли йдеться про імплементацію положень міжнародного договору в кримінальне законодавство України, або коли судовою практикою чи науковою доктриною доведено необхідність такої зміни). Застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено.

Чинний КК України був прийнятий Верховною Радою України 05 квітня 2001 року і набрав чинності з 01 вересня 2001 року.

КК України поділяється на Загальну та Особливу частини.

У Загальній частині відображаються загальні положення та основні інститути кримінального права.

Особлива частина містить кримінально-правові норми, що вказують, які конкретно суспільно-небезпечні діяння є КП і які заходи кримінального покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Загальна та Особлива частини поділяються на розділи (кожен з яких має відповідну назву; назва розділів Особливої частини відображає певну групу розташованих у ньому КП, об'єднаних спільним об'єктом посягання), а розділи – на окремі статті. Статті КК України пронумеровані арабськими цифрами і мають заголовки, що відбивають сутність правових приписів у конкретній статті.

Багато статей КК України поділяються на частини (окремі абзаци), кожна з яких є окремою кримінально-правовою нормою, та пункти. Деякі статті КК України мають примітки, в яких розкриваються поняття і терміни, застосовані в цій або інших статтях.

У Рішенні Конституційного Суду у справі про зворотну дію кримінального закону в часі від 19 квітня 2000 р. зазначається, що кримінально-правова норма складається з трьох елементів: гіпотези – визначає умови, за яких застосовується правова норма щодо забороненої поведінки особи; диспозиції – закріплює таку правову норму; санкції – встановлює покарання для осіб, які порушили цю правову норму.

Кримінально-правові норми Загальної частини складаються з гіпотези.

Кримінально-правові норми Особливої частини мають таку структуру: диспозиція та санкція.

Диспозиція – це частина норми, в якій визначається кримінальне протиправне діяння. Існують такі види диспозицій:

Прості – це такі диспозиції, в яких КП тільки називається без розкриття конкретних ознак складу КП (наприклад, ст. 146 КК України «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини»).

Описові – це диспозиції, в яких розкриваються всі ознаки конкретного складу КП (наприклад, ст. 127 КК України «Катування»; ст. 150 КК України «Експлуатація дітей»; ст. 155 КК України «Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку»).

Бланкетні – це диспозиції, в яких називається тільки саме КП, а його ознаки знаходяться в іншому нормативно-правовому акті (наприклад, ст. 272 КК України «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою»; ст. 286 КК України «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами»).

Відсилочні – це диспозиції, в яких для розкриття ознак складу КП, потрібно звернутися до іншої частини статті або іншої статті КК України, або до примітки до статті (наприклад, ст. 116-119 КК України – для з'ясування поняття вбивства необхідно звернутись до ст. 115 КК України, де дається визначення вбивства; ст. 122 КК України «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження» – для з'ясування поняття «середньої тяжкості тілесне ушкодження», необхідно звернутись до ст. 121 КК України «Умисне тяжке тілесне ушкодження»).

В КК України також існують *змішані* диспозиції, наприклад, описово-відсилочні (ст. 303 КК України «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією»; ч.ч. 2, 3-5 ст. 186 КК України «Грабіж») або описово-бланкетні (п.п. 2-4 примітки до ст. 185 КК України «Крадіжка»).

Санкція – це частина норми, яка визначає вид і розмір покарання за КП, вказаний у диспозиції.

У КК України використовуються три види санкцій:

Відносно-визначені санкції – передбачають покарання певного виду з обов'язковою вказівкою на вищу межу покарання. Нижня межа може вказуватися, а може – і ні (наприклад, Крадіжка, поєднана з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або що завдала значної шкоди потерпілому, – «карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років» (ч. 3 ст. 185 КК України).

Альтернативні санкції – передбачають два і більше видів основного покарання, з яких суд може на свій розсуд застосувати лише одне (наприклад, Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, – «карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років» (ч. 1 ст. 122 КК України).

Кумулятивні санкції – передбачає наявність як основного, так і додаткового покарання (наприклад, Незаконне проведення абортів, що спричинило тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої особи, – «карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого» (ч. 2 ст. 134 КК України).

5. Чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі базується на таких принципах: територіальному і громадянства, реальному й універсальному.

Територіальний принцип чинності (дії) (принцип територіальності) закону про кримінальну відповідальність сформульований у ст. 6 КК України і полягає в тому, що особи, які вчинили КП на території України, підлягають кримінальній відповідальності на підставі КК України.

КП вважається вчиненим на території України у випадках, коли:

1) його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України;

2) його виконавець або хоча б один із співучасників діяв на території України.

Поняття території України визначається нормами державного та міжнародного права. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про державний кордон України» *державним кордоном України є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору*». Отже, *територія України* – це суша, море, ріки, озера і

решта водойм, надра землі в межах кордону України, а також повітряний простір над сушею і водним простором, у тому числі і над територіальним морем.

Територіальне море – це прибережні морські води шириною 12 морських миль, відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материку, так і на островах, що належать Україні, або від прямих вихідних ліній, які з'єднують відповідні точки (ст. 5 Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 року).

Поняттям «територія України» також охоплюються:

1) військові кораблі, приписані до портів на території України, які знаходяться під прапором України у відкритому морі, у територіальних водах або портах іншої держави;

2) невійськові кораблі, приписані до портів на території України, які знаходяться під прапором України у відкритому морі;

3) військові повітряні судна України, приписані до аеропортів на території України, які під розпізнавальним знаком України знаходяться у відкритому повітряному просторі, у повітряному просторі чи на аеродромі іншої держави;

4) невійськові повітряні судна України, які приписані до аеропортів на території України та знаходяться поза її межами у відкритому повітряному просторі під розпізнавальним знаком України.

Сфера застосування закону про кримінальну відповідальність поширюється також на такі об'єкти, які не є територією України. До них належать:

– *континентальний шельф* – це поверхня і надра морського дна підводних районів, прилеглих до узбережжя і островів України, але які знаходяться поза зоною територіального моря, до глибини 200 метрів або за цими межами до такого місця, де глибина покриваючих вод дозволяє вести розробку природних багатств (ст. 1 Конвенції про континентальний шельф від 29 квітня 1958 року);

– *виключна (морська) економічна зона* – це морські райони, зовні прилеглі до територіального моря України, враховуючи райони навколо островів, що їй належать. Її ширина становить до 200 морських миль, відлічених від тих самих вихідних ліній, що і територіальне море України (ст. 2 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України» від 16 травня 1995 року);

– підводні телеграфні кабелі й трубопроводи, що проходять по дну відкритого моря;

– наукова станція, розташована на острові Галіндес в Антарктиді;

– дипломатичні представництва і консульські установи України за кордоном, а також автомашини послів під прапором України;

– місця розташування військових частин України на території інших держав;

– запущені в космос об'єкти, що належать Україні.

Відповідно до міжнародних угод і законів України із кримінальної юрисдикції України виключені дипломатичні представники та певне коло іноземних громадян (*повний імунітет*). Також кримінальна юрисдикція України

частково обмежується щодо консульських службових осіб (*частковий імунітет*) – *принцип екстериторіальності*.

Принцип громадянства означає, що громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили КП за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за КК України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 1 ст. 7 КК України).

Якщо громадянин України або особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, за вчинені КП зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності за ці КП (ч. 2 ст. 7 КК України).

Згідно зі ст. 9 КК України, вирок суду іноземної держави може бути врахований, якщо громадянин України, іноземець або особа без громадянства були засуджені за КП, вчинене за межами України, та знову вчинили КП на території України. Рецидив КП, невідбуте покарання або інші правові наслідки вироку суду іноземної держави враховуються при кваліфікації нового КП, призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності або покарання.

Універсальний принцип (космополітичний) полягає в тому, що іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили КП за її межами, підлягають в Україні відповідальності у випадках, передбачених міжнародними договорами (ст. 8 КК України).

Цей принцип відображає спільність інтересів кількох держав у боротьбі з КП, відповідальність за які впливає з міжнародно-правових актів (наприклад, геноцид, піратство, торгівля людьми, тероризм тощо).

Реальний принцип полягає в тому, що іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, підлягають в Україні кримінальній відповідальності за вчинені за її межами тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України. Цей принцип, як і попередній, впливає зі змісту ст. 8 КК України.

Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які за межами України вчинили будь-який із злочинів, передбачених ст.ст. 437-439, 442, 442¹ КК України, підлягають в Україні відповідальності згідно з КК України незалежно від випадків (умов), передбачених ч. 1 ст. 8 КК України, якщо такі особи перебувають на території України і не можуть бути видані (передані) іноземній державі чи міжнародній судовій установі для притягнення до кримінальної відповідальності або якщо в їх видачі (передачі) відмовлено.

Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, також підлягають в Україні відповідальності згідно з КК України, якщо вони за межами України вчинили у співучасті із службовими особами, які є громадянами України, будь-яке КП, передбачене у ст.ст. 368, 368³, 368⁴, 369 і 369² КК України, або якщо вони пропонували, обіцяли, надали неправомірну

вигоду таким службовим особам, або прийняли пропозицію, обіцянку неправомірної вигоди чи одержали від них таку вигоду.

Згідно із ч. 2 ст. 4 КК України кримінальна протиправність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, який діяв на час вчинення цього діяння (*принцип ультраактивності закону*).

Закон про кримінальну відповідальність набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування (ч. 1 ст. 4 КК України). Тому новий закон може набрати чинності:

- 1) після 10 днів з дня його офіційного оприлюднення (опублікування);
- 2) з дня оприлюднення закону;
- 3) з того строку, який у ньому зазначений.

Підставами припинення чинності законом про кримінальну відповідальність є:

- а) скасування закону про кримінальну відповідальність.
- б) заміна закону про кримінальну відповідальність іншим законом.
- в) закінчення строку дії, на який закон був виданий.

Поширення дії нового закону на осіб, що вчинили відповідні діяння до набрання ним чинності, називається *зворотною дією закону про кримінальну відповідальність у часі*.

За загальним правилом закон не має зворотної дії у часі.

Але, відповідно до ч. 1 ст. 5 КК України закон про кримінальну відповідальність, який скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи має зворотню дію у часі (*принцип ретроактивності закону*).

Якщо після вчинення особою діяння, передбаченого КК України, закон про кримінальну відповідальність змінювався кілька разів, зворотню дію в часі має той закон, що скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи.

6. У кримінальному законодавстві України не дається поняття кримінальної відповідальності, але це поняття часто зустрічається у КК України (наприклад, Розділ II «Закон про кримінальну відповідальність» та Розділ IX «Звільнення від кримінальної відповідальності»). Однак у науці кримінального права дається поняття кримінальної відповідальності.

Кримінальна відповідальність – це передбачене КК України обмеження прав і свобод особи, яка вчинила КП, що індивідуалізуються в обвинувальному вирокі суду і здійснюються спеціальними органами виконавчої влади держави.

Види кримінальної відповідальності:

Позитивна (перспективна) кримінальна відповідальність – це усвідомлення особою обов'язку додержання кримінально-правової заборони.

Потенційна кримінальна відповідальність – це загроза покаранням, яка міститься у кримінальному законі і яка може бути реалізована у майбутньому щодо кожного, хто скоїть КП.

Ретроспективна (негативна) кримінальна відповідальність – це відповідна реакція держави на вчинене в минулому КП; вид і міра обмеження державною владою передбачених законом прав і свобод особи, яка вчинила КП.

Для кримінальної відповідальності характерні всі ознаки юридичної відповідальності, але вона має ще і свої власні:

- а) це вид державного примусу;
- б) вид і міра обмежень особистого, майнового або іншого характеру;
- в) зазнавання зазначених обмежень завжди має вимушений характер;
- г) кримінальна відповідальність можлива лише за вчинення КП.

Реалізується кримінальна відповідальність у рамках кримінально-правових відносин.

Кримінально-правові відносини – це певні правовідносини, в рамках яких здійснюється взаємодія особи, що вчинила КП, і суду та спеціальних органів держави.

Однак кримінально-правові відносини варто пов'язувати не тільки із вчиненням КП, а і з суспільно-небезпечними діями неосудної особи та особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності.

Як і всі суспільні відносини, кримінально-правові відносини мають свою структуру:

- суб'єкт;
- об'єкт;
- зміст.

Суб'єктами таких відносин є , з одного боку, особа, яка вчинила КП, а з іншого – держава в особі органів досудового розслідування, прокуратури і суду.

Об'єктом таких відносин є ті особисті, майнові або інші блага, обмеження яких передбачається в санкції кримінально-правової норми, за якою особа визнається винною у вчиненні КП.

Зміст кримінально-правових відносин – це взаємні права та обов'язки суб'єктів цих відносин. У особи, яка вчинила КП, виникає обов'язок потерпіти заходи кримінально-правового характеру при дотриманні наданих їй законом прав. А у держави виникає обов'язок відреагувати на вчинене КП. У держави виникають владні повноваження щодо особи, яка вчинила КП, а в особи – обов'язок підкоритися законному обмеженню державою її певних прав і свобод. При цьому, як правило, ця особа має право вимагати від держави, щоб її дії були правильно кваліфіковані; покарання було призначене лише в межах санкції тієї статті КК України, яка передбачає вчинене нею КП, при врахуванні відповідних положень про врахування пом'якшуючих обставин та особи засудженого. Держава уповноважена засудити злочинця за вчинене ним діяння і таким чином обмежити його правовий статус у межах строків давності притягнення до кримінальної відповідальності і строків погашення або зняття судимості, при

цьому зобов'язана забезпечити правильну кваліфікацію вчиненого, призначити покарання відповідно до вимог КК України з урахуванням тяжкості вчиненого КП, особи винного, а також обставин, що обтяжують або пом'якшують покарання.

Кримінально-правові відносини виникають з моменту вчинення КП. Кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду.

Після набрання законної сили обвинувальним вироком суду, на підставі якого винний має реально відбутися призначене йому покарання, виникають кримінально-виконавчі правовідносини, які приєднуються до охоронних кримінально-правових відносин і в межах яких переважно і реалізуються права та обов'язки суб'єктів кримінально-правових відносин. На стадії виконання (відбування) покарання кримінальна відповідальність втілюється в діяльності органів і установ виконання покарань, врегульованій Кримінально-виконавчим кодексом України. Однак, кримінальна відповідальність не завжди супроводжується призначенням покарання та його відбуванням, у зв'язку з чим реалізація кримінальної відповідальності може й не пов'язуватися з кримінально-виконавчими правовідносинами.

Припиняється кримінальна відповідальність, як і кримінально-правові відносини, за загальним правилом, з моменту погашення або зняття судимості (ст. 89 КК України). Проте кримінальна відповідальність може бути припинена і на більш ранньому етапі. Підстави такого припинення можуть бути різними, наприклад, смерть особи, декриміналізація вчиненого нею діяння, перебіг строків давності (ст.ст. 49 і 80 КК України), звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст.ст. 45-48 КК України), видання акта амністії або помилування (ст.ст. 85-87 КК України) тощо. Однак, якщо особі призначено покарання у виді довічного позбавлення волі, то в такому випадку кінцева межа кримінально-правових відносин відсутня.

У чинному КК України у ст. 2 передбачено, що «підставою кримінальної відповідальності визнається вчинення особою суспільно-небезпечного діяння, що містить склад КП, передбаченого КК України». Тому у кримінальному законодавстві передбачена лише одна підстава кримінальної відповідальності – це склад КП.

Склад КП – це сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно-небезпечне діяння як кримінально-протиправне.

Але теорія кримінального права у межах цієї однієї підстави виділяє ще кілька:

– *юридична підстава* – це передбаченість суспільно-небезпечного діяння у КК України;

– *фактична* – це вчинення в реальній дійсності такого діяння;

– *процесуальна* – це обвинувальний вирок суду, який набрав законної сили.

Кримінальна відповідальність може бути реалізована у трьох *формах*:

а) це засудження винного, виражене в обвинувальному вирокі суду, але не пов'язане з призначенням йому кримінального покарання (наприклад, у ч. 4 ст. 74 КК України зазначено, що особа, яка вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних КП, КП, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, може бути за вирокі суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною);

б) це засудження особи, поєднане з призначенням їй конкретної міри покарання, від реального відбуття якої вона звільняється (наприклад, звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст.ст. 75-78 КК України);

в) це засудження особи з реальним відбуттям кримінального покарання.

Перша форма не створює для засудженого судимості. Але дві останні створюють судимість, як правовий наслідок засудження особи до конкретної міри покарання.

Питання до самоконтролю

1. У чому полягає зміст поняття «кримінальне право України»?
2. Що є завданням кримінального права України?
3. Які є принципи кримінального права України?
4. Що являє собою закон України про кримінальну відповідальність? Які його ознаки?
5. З яких частин складається кримінально-правова норма?
6. Що є територією України? У чому полягає сутність поняття «зворотна сила закону»?
7. У чому полягає зміст поняття «кримінальна відповідальність» та «кримінально-правових відносин»?
8. Коли виникає кримінальна відповідальність?
9. Яка підстава кримінальної відповідальності передбачена в Кримінальному кодексі України?
10. Які є форми реалізації кримінальної відповідальності?